

Esimese detsembri lööksalkade juhtkond

Vello Salo

Astal 1964 ilmus raamat “Vabaduse koidikul” – koostaja sõnutsi “eesti proletariaadi relvastatud ülestõusu” 40. aastapäeva tähistamiseks¹ – ent sellesse teosesse koondatud andmestik näitab selgesti, et tegemist oli N. Liidu interventsiooniga Eestis. Vaadeldes siinkohal lühidalt lööksalkade juhtkonda puudutavat teavet.

“Sõjaline kolmik”

16. septembril 1924 loodi Moskvas Kominterni Eesti seksiooni juurde sõjaline osakond “...toetamaks igakülselt klassivendi Eestis [– – –] Kõikide ülmärgitud abinõude kiireks ja tõrgeteta elluviimiseks **osutavad Punaarmee staap ja selle asutused Kominterni Eesti seksiooni sõjalisele kolmikule täieliku salajast toetust ja kaasabi**. Viimasel on omakorda laialdased volitused kõigiks vajalikeks asjaajamisteks Punaarmee asutustes ja valitsuses.”²

Kirjanduses “sõjalise kolmiku” nime

saanud osakonna esimesed liikmed olid Otto Rästas, Rudolf Vakmann ja Harald Tummeltau. Neile abiks komandeeriti veel Nikolai Riuhkrand, Johannes Käspert, Heinrich Teder jt.³ Kolmiku sõjaline peaspetsialist oli brigaadikomandör Tummeltau, Punaarmee kindralstaabi luurevalitsuses (GRU) töötav ohvitser.⁴

Nõukogude interventsioon organiseeriti niisiis Moskvas; kõik teadaolevad organiseerijad olid NSVL kodanikud.

Leningradist saadetud juhid

Et ka tegelikult väljaastunud lööksalkade formeerijad olid kõik tulnud Venemaalt, selgub Nõukogude okupatsiooni ajal avaldatud nimedest:

“Paar nädalat enne ülestõusu koondas EKP Keskkomitee Tallinnas asuvad võitlusrühmad roodudesse ja pataljonidesse...”⁵

“29. novembril toimus Kadaka tee 9 EKP ja EKNÜ Keskkomitee ühine koosolek, kuhu olid kutsutud ka pataljonide ja roodude komandörid. Koosolekust võtsid osa Jaan Anvelt, Eduard Kägu, Valter Klein, Paul Leevald, Aleksei Heints, Georg Kreuks, Arnold Sommerling, Rudolf Pälson, Villem Roobach, Kristjan Grünbach, Karl Rimm jt. Koosolekul moodustati 9-liikmeline Sõja-revolutsioonikomitee Valter Kleini juhtimisel ja kiideti heaks ülestõusu plaan...”⁶

“... 30. novembri õhtul [– – –] peeti Tõnismäel majas nr. 8 Sõja-revolutsioonikomitee koosolek [– – –] Võitlussalkade staabiülemaks määrati Karl Rimm.”⁷

Üksikute lööksalkade juhid, kes seisavad kõik raamatu “Vabaduse koidikul” registris,⁸ toome siin tabelina:

¹ Vabaduse koidikul. Koost. A. Sunila, Tallinn, 1964, 272 lk.

² Kas nad lahkusid Moskva rongiga. Koost. J. Ant, Tallinn, 1996, dokument nr. 8.

³ A. Sunila. 1. detsember 1924. Tallinn, 1974, lk. 104j.

⁴ Revolutsiooni lipukandjad II. Tallinn. 1972, lk. 154–156.

⁵ Ülevaade EKP ajaloost II. Tallinn, 1963, lk. 108.

⁶ Vabaduse koidikul, lk. 77.

⁷ Vabaduse koidikul, lk. 152.

⁸ Register on realistlikum “roodude” (rühmakomandör Klaas, võitlussalga komandörid Morris, Sommerling ja Vakker), mitte aga “pataljonide” suhtes.

Peastaap ⁹	üldjuht	Jaan Anvelt
	staabiülem	Karl Rimm
	SRK esimees	Valter Klein
	kaitsemeesk. ülem	August Lillakas
I pataljon	komandör	Aleksei Heints
	komandöri abi	Martin Meier
1. rood	komandör	Eduard Klaas
II pataljon	komandör	Voldemar Puss
III pataljon	komandör	Eduard Teiter
	komandöri abi	Paul Leevald
1. rood	komandör	Arnold Sommerling
3. rood	komandör	Jakob Vakker
5. rood	komandör	Voldemar Morris

Väikese lööküksuse (Rimmi aruande¹⁰ järgi 249 meest, millest ründama asus u. 150) tähtsamate juhtide sõjaline kvalifikatsioon osutub üllatavalt kõrgeks: staabiülem (Rimm) töötas Punaarmee kindralstaabis, SRK esimehel (Klein) oli aastatepikkune rinde- ja piirivalvekomissari staaž. Rindemehed olid ka “pataljonide” komandörid: Heints oli olnud sõja ajal pataljonikomandör, samuti Puss, kes aastast 1920 töötas Leningradi sõjaväeringkonna staabis, Teiter ja Lillakas olid koguni brigaadikomandörid. Üldjuht Anvelt oli sõjas olnud suurtükiväeüksuse komandör.¹¹

“Pataljonikomandöride” kuuest abilisest omas tähelepanuväärset staaži ainult Leevald, kes oli lõpetanud suurtükiväekomandöride kursuse (koos Anveltiga muide) ning sõja ajal tegutsenud patareikomandörina.¹² Meier nimetati Heintsi abiliseks ilmselt sel põhjusel, et ta oli Tondil (Sõjakoolis) õp-

pinud ning tundis rünnakuobjekti lähemalt. Asjatundjatena olid rakendatud ka raudteelane Jakob Vakker (Balti jaama ründaja) ja aastaid eeluurimisvanglas istunud Voldemar Morris, kes oli sealt ise põgenenud ja teisi põgenema aidanud. Punaarmees oli võidelnud ka Eduard Klaas.¹³ Rindestaaž puudus ainult Sommerlingil, kes oli teeninud tsaariarmeesse mobiliseerituna Tallinna merekindluses.¹⁴ Punaarmee rindemehed olid seega olnud kõik peale Sommerlingi, kaheksa neist töötasid (või olid töötanud) juhtivatel ametikohtadel.

“Vabaduse koidikul” kinnitab veel ühe kõrgel teenistuskohal töötava Nõukogude ohvitseri kohalviibimist. See on esimese järgu intendant Karl Trakmann, kes töötas koos Tummeltauga Punaarmee kindralstaabi luurevalitsuses (GRU),¹⁵ ent brigaadikomandör Nikolai Riuhkranna kohalviibimise jätab Sunila mainimata. Üks aastal 1968 trükitud

⁹ Peale nelja juhi kuulusid 11-liikmelisse peastaapi veel neli kaitsemeeskonna liiget (punaarmeelane Käär ja kolm koolipoissi), kaks sidepidajat-koolipoissi ning korteri peremees. (ERA, f. R-18, n. 8, s. 118, l. 391)

¹⁰ Leningradis, 19. apr. 1925 (Eesti proletariaadi relvastatud ülestõus 1. detsembril 1924. Dokumente ja materjale. Tallinn, 1974, dokument 44, lk. 153).

¹¹ K. Rimm: Nad kaitsesid Nõukogude võimu. Toim. A. Liebman jt., Tallinn, 1964, lk. 172j., vrd. ENE 1974, art. K. Rimm; V. Klein: Revolutsiooni lipukandjad II, lk. 48j.; A. Heints: ENE 1988, art. A. Heints; V. Puss: Nad kaitsesid Nõukogude võimu, lk. 160, vrd. ENE 1974, art. V. Puss; E. Teiter: Nad kaitsesid Nõukogude võimu, lk. 208; A. Lillakas: Nad kaitsesid Nõukogude võimu, lk. 107; J. Anvelt: Revolutsiooni lipukandjad I, lk. 28.

¹² Nad kaitsesid Nõukogude võimu, lk. 100; vrd. Revolutsiooni lipukandjad I, lk. 28 (Anvelt).

¹³ M. Meier: ERAF, f. 25, n. 25-2, s. 1100; J. Vakker. – Vabaduse koidikul, lk. 198; V. Morris: ERAF, f. 25, n. 25-2, s. 1145 (vrd. Trellide taga, Tallinn, 1962, lk. 201jj.); E. Klaas: ERAF, f. 25, n. 25-2, s. 889.

¹⁴ Revolutsiooni lipukandjad I, lk. 155.

¹⁵ ERAF, f. 24, n. 1, s. 274, l. 6. Vrd. Nad kaitsesid Nõukogude võimu, lk. 107.

voldik¹⁶ ütleb aga: “Ta sõitis illegaalselt Tallinna ja töötas koos Karl Trankmanniga [*sic!*] välja 1924. aasta 1. detsembri relvastatud ülestõusu strateegilise plaani.” Oma sünnilinnas Tallinnas viibis tol ööl ka Tummeltau ise,¹⁷ mida Sunila samuti ei maini. Üks 28. novembriga 1924 dateeritud ülevaade¹⁸ annab Nõukogude Liidust Eestisse saadetud “genstabistide” arvuks küll ainult kaks, ent nimepidi teame juba kolme: Tummeltau, Trakmann ja Rimm. Komandöre saadeti mujalegi: Punaarmee polguülemana teeninud Karl Kanger näiteks jäi Narva.¹⁹

Kõik siin vaadeldud 13 juhti olid sündinud Eestis, ent Nõukogude Liidu kodanikud,²⁰ komandeeritud Eestisse Venemaalt; kõik eluga pääsenud 9 meest pöördusid EKP korraldusel sinna tagasi, seitse juhti andis tehtust aru 1925. a. aprillis Leningradis korraldatud konverentsil.²¹

Vello Salo

(1925)

Omandas Roomas katoliikliku teoloogilise hariduse (*lic. phil.* 1952, *lic. theol.* 1962.) *Dr. theol.* (1967). Töötanud õppejõuna Iraagis ja Torontos. 1993 oli Tartu Ülikooli külalisprofessor. Avaldanud usuteaduslikke töid, koostanud teatmeteoseid jpm.

¹⁶ Revolutsiooni lipukandjad. Nikolai Riuhkrand-Ridolin. – “Kommunismiehitaja” väljaanne, Saarte Tr.

¹⁷ A. Vaarman. Vennad Kreuksid. Tallinn, 1972, lk. 344.

¹⁸ Vt. Kas nad lahkusid Moskva rongiga, lk. 128 j.

¹⁹ Rahva Hääl 12. märts 1978.

²⁰ EKP poolt juba varem Eestisse saadetud Vakker oli vormiliselt Eesti Vabariigi kodanik, Nõukogude Venemaale välja vahetatud poliitvangid (nt. Sommerling) võtsid Nõukogude Vene kodakondsuse.

²¹ Leevald ja Puss saabusid Eestist tagasi alles pärast konverentsi.